

شناخت مکتبهای ادبی * (۲)

کلاسیسیسم (کلاسیسیسم جدید)

کلاسیسیسم گرایشی است که در دوران نوزایی (رنسانس) ۱ در جامعه اروپا، نسبت به مبانی و اصول فرهنگی، هنری و ادبی یونان و روم باستان (که اصطلاحاً کلاسیک نامیده می‌شود) پدید آمد و باعث تحول بزرگی در معماری، موسیقی، مجسمه‌سازی و ادبیات آن دوران شد. آنچه در ادبیات به عنوان یکی از مکتب‌های ادبی به کلاسیسیسم یا کلاسیسیسم جدید (*Neo classicism*) معروف شده است، مکتبی است که در قرن هفدهم با توجه به اصول و مبانی ادبیات کلاسیک یونان و روم، نخست در ادبیات فرانسه به وجود آمد و به دنبال آن به ادبیات سایر ملل اروپایی نیز راه یافت و به شکل نهضتی ادبی درآمد.

زمینه‌های ظهور این مکتب، از قرن چهاردهم میلادی یعنی آغاز دوران نوزایی و ظهور مکتب انسان‌گرایی (اومانیزم) ۲ در اروپا فراهم آمد و در قرن هفدهم و هجدهم به اوج خود رسید. این نهضت هر چند در ادبیات بیشتر ملل اروپایی کم‌وبیش تأثیر داشته است، اما جدی‌ترین و کامل‌ترین شکل خود را در ادبیات فرانسه پیدا کرد.

در اواسط قرن شانزدهم، جمعی از شاعران جوان فرانسه که گروهی به نام پلئید (*Pleiade*) تشکیل داده بودند، بر اثر آشنایی با ادبیات کلاسیک یونانی و لاتینی به این نتیجه رسیدند که قواعد و روش‌های هنری را باید از میان آثار هنری گذشتگان استخراج

* برگرفته از کتاب فرهنگ تفصیلی اصطلاحات شعر و شاعری. بخش‌های دیگر این مبحث در شماره‌های آینده چیستا چاپ خواهد شد.

۱- نوزایی (رنسانس)، دعوانی برای دوره تحول اروپا از دوره قرون وسطا به عصر جدید... رنسانس عبارت است از جریان و تحولات فرهنگی و عقلی که در قرن چهاردهم میلادی در ایتالیا آغاز شد و در آنجا در قرن پانزدهم و شانزدهم به اوج شکفتگی رسید و علم و ادب و هنر را حیات و جانی تازه بخشید. (دائرة المعارف مصاحب)

۲- دانسان‌گرایی (اومانیزم): نهضتی که در قرن چهاردهم میلادی در اروپا پدید آمد و بیشتر حالت طنپیان علیه سلوک و سلطه اولیاء دین و الاهیات و فلسفه قرون وسطایی داشت... انسان را واجد کمال اهمیت می‌شمرد. کشف آثار قدیم یونان و روم در پیدایش و بسط این نهضت موثر بود. (دائرة المعارف مصاحب)

کرد و آنها را آموخت و به کار برد. دوتن از اعضای این گروه یعنی دوبله (*Dubellay* ۱۵۶۰-۱۵۲۲؟) و رنسار (*Ronsard* ۱۵۸۵-۱۵۲۴) اصول و قواعدی برای شعر تنظیم کردند که خود مقدمه اثر بزرگی شد به نام هنر شاعری که میکولا بوالو (*Boileau* ۱۶۳۶-۱۷۱۱) آن را در سال ۱۶۷۴ میلادی انتشار داد. در این کتاب بوالو با تکیه بر اصول عقاید ارسطو، فیلسوف یونانی (قرن چهارم قبل از میلاد) در کتاب فن شاعری (بوطیقا) و نیز عقاید هوراس شاعر رومی قرن اول قبل از میلاد، دستور العملی برای شاعران و نویسندگان، در کار آفرینش هنری به وجود آورد و همین توجه و تکیه بر آثار نویسندگان کلاسیک یونان و روم و تقلید از اصول و قواعد کار آنها، مکتب کلاسیسیسم یا کلاسیسیسم جدید را به وجود آورد، که اصول عمده آن عبارتست از:

۱- تقلید از طبیعت: که از نظر پیروان این مکتب، بیشتر طبیعت و ماهیت انسان مورد نظر است. با پایان یافتن قرون وسطی و ظهور انسان گرایی و آغاز دوران نوزایی، ذهن هنرمندان از محدودیت‌هایی که حاصل تسلط مسیحیت بود، آزاد شد و انسان با جایگاه و وظیفه‌ای که در دنیا داشت و هم‌چنین ارتباط او با خدا و طبیعت، موضوع اصلی شعر و اثر ادبی شد. در حقیقت در این مورد اصل ارسطویی تقلید یا محاکات^۲ طبیعت، اساس کار شاعر پیرو کلاسیسیسم است.

۲- سنت گرایی و تقلید: از نظر کلاسیک‌های جدید، آثار گذشتگان، سرمشق کاملی برای بیان هنری احساسات بشری است. آثار برجسته یونانی و رومی، حتی از طبیعت نیز قابل اطمینان‌تر و برای تقلید سزاوارتر هستند، زیرا آنچه در آنها نشان داده شده، جنبه جهانی و جاودانی دارد و در نوع خود کامل است و به عبارت دیگر، آن آثار همانند طبیعت، قابل تقلیدند. از نظر آنها، احساسات بشر تغییرناپذیر و همیشه یکسان است و حقایق بزرگ دنیا، کاملاً شناخته شده‌اند. از این رو، به خوبی می‌توان برای نشان دادن طبیعت بشری، از الگوهای کمال یافته گذشته سود جست. از همین جا است که مطالعه ممتد و مستمر ادبیات کلاسیک، همواره مورد توجه هنرمندان این مکتب بود.

۳- اصل عقل: یکی دیگر از اصول مورد اعتقاد پیروان این مکتب، اصل پیروی از عقل است. هر چند ارسطو نیز در اصول هنری خود به رعایت اصول عرف و عادت و حدی که از نظر او حد وسط و معقول نامیده می‌شود، اعتقاد دارد، اما کلاسیک‌های جدید، اصل عقل را بیشتر از دیدگاه فلسفه اصالت عقل (راسیونالیسم)^۳ می‌بینند و اعتقاد دارند که عقل

۱- قرون وسطی، در تاریخ اروپا، دوره‌ای تقریباً بین سال‌های ۴۷۶ قبل از میلاد (تاریخ سقوط امپراطوری روم غربی) و سال ۱۴۵۰. این دوران که با سقوط امپراطوری روم غربی بر اثر حمله قبایل ژرمنی آغاز می‌شود، با تقسیم امپراطوری روم و به وجود آمدن حکومت‌های متعدد در اروپای غربی و نیز تسلط کلیساها بر حکومت‌ها و زندگی مردم، مشخص می‌شود.

۲- محاکات (تقلید) بنا به عقیده ارسطو، شعر تقلیدی است که شاعر از جهان اطراف خود می‌کند، از نظر او ادبیات، انعکاس واقعیت‌های جهان خارج در ذهن شاعر و حاصل سازندگی و نمایش دوباره آن به کمک نیروی تخیل است.

۳- اصالت عقل (راسیونالیسم) معمولاً به نظریه‌های فلاسفه روشنفکر قرن هجدهم میلادی [از

علاوه بر هدایت تخیل نویسنده به راه صحیح، به او قدرت قضاوت درست می بخشد و به بیان دیگر، می گویند که عقل باید در انتخاب آن چه شاعر می خواهد برای تقلید از طبیعت انتخاب کند، راهنمای او باشد.

۴- ایجاز و وضوح: در این مکتب به ایجاز توجه زیادی می شود. حداکثر تعداد کلماتی که برای نوشتن نمایشنامه باید به کار رود، از نظر کلاسیکهای جدید، محدود و معین است. اما در عین حال به وضوح و سادگی بیان اثر ادبی نیز اعتقاد دارند، تا همان کلمات و جملات محدود، برای خواننده قابل درک و دریافت باشد.

۵- حقیقت ماندی (Verisimilitude): این اصل از اصول برگرفته از فن شاعری ارسطو است. از نظر ارسطو به آن چه قابل بازگویی است، عین حقیقت نیست، بلکه چیزی است که امکان وقوع آن وجود دارد. از این جهت شبیه حقیقت یا حقیقت ماند است، یعنی حوادث و حالاتی که نه در مورد یک فرد خاص، بلکه در مورد افراد مختلف، بتواند مصداق پیدا کند و به عبارت دیگر، نه جنبه جزئی و خاص، بلکه جنبه کلی و عام داشته باشد. از نظر ارسطو، کاری محال که محتمل به نظر بیاید، بر امر ممکنی که باور کسردنی نیست، ترجیح دارد.

۶- تناسب و هماهنگی: پیروان این مکتب، به این اصل نیز اعتقاد دارند که باید بین اجزای تشکیل دهنده اثر و حتی بین اثر هنری و کسانی که اثر به آنها عرضه می شود، هماهنگی وجود داشته باشد و از طرف دیگر برای انواع ادبی مختلف، زبان مناسب آنها، به کار رود. مثلاً زبان ادبی و فاخر را برای حماسه^۱ و تراژدی^۲ و زبان ساده و عادی را برای کمدی^۳ که بازندگی معمولی سروکار دارد، مناسب می دانند. هوراس به خصوص تأکید داشت که باید

→

جمله دکارت [اطلاق می شود که دانش مبتنی بر ایمان و وحی و تنزیل را نفی می کردند... (دائرة المعارف مصاحب)

۱- حماسه: یکی از انواع ادبی و آن داستانهایی است غالباً به شعر، در وصف پهلوانی ها و جنگ ها و مردانگی ها و افتخارات قومی و ملی و نژادی. حماسه خاطره حادثه یا حوادثی واقعی (اما پیش از تاریخ) است که سینه به سینه، از نسلی به نسل بعد نقل شده... و به صورت افسانه درآمده و سرانجام توسط شاعر یا شاعرانی به نظم کشیده شده. (دائرة المعارف مصاحب).

۲-... تراژدی تقلیدی است از یک عمل جدی که به لحاظ داشتن اندازه ای معین در نفس خود کامل است، زبان آن آراسته به زینت های خوشایندی است که هر نوع آن جداگانه و بر حسب مورد در بخش های مختلف اثر به کار برده می شود، شکل بیان آن نمایشی (دراما تیک) است، نه روایتی، برخوردار از حوادثی است که ترحم و ترس برمی انگیزند و به کمک آن حوادث، نفس انسان را از این گونه عواطف تزکیه و تطهیر می کند. فن شعر ارسطو به نقل از کتاب پایه های هنرشناسی علمی نوشته آرنرزیس. ترجمه ک. م. پیوند. ۱۳۶۰ ص ۱۹۰.

۳- کمدی: «اثر ادبی یا نمایشی که خنده و تفریح هدف آن باشد یا مسائل تلخ و جدی را در لطف خنده و شوخی ارائه دهد.» (دائرة المعارف مصاحب).

شکل (فرم) ۱ مناسب را برای بیان موضوع به کار برد و بزبانی که شخصیت نمایشنامه به کار می برد، باید با موقعیت اجتماعی او تناسب داشته باشد.

۷- اعتدال: کلاسیک‌های جدید به محدود بودن انسان در حدی میانه و به عبارت دیگر حفظ حد اعتدال در اخلاق و رفتار بشر، معتقد بودند. در آثار این دوره، به غرور بشر، یا گستاخی و جنارت او و تجاوز از حد معقول، حمله می‌شود. از نظر آنها، بشر علی‌رغم عقل و منطق خود، موجودی محدود است که نباید از هدف‌های معقول و محدود خود با فراتر گذارد. غرور، افراط و احساسات تند و شدید مورد توجه نبود و نباید توصیف می‌شد. تحت تأثیر همین طرز تفکر است که هنرمند نیز از نظر آنها باید از قواعد و محدودیتهای مقرر آثار کلاسیک یونان و روم، پیروی کند.

۸- آموزندگی: از نظر پیروان این مکتب، غرض از به کار بستن همه این اصول بالا، ایجاد اثر هنری زیبایی است که در عین حال، آموزنده و اصلاح کننده باشد، شاعر یا نویسنده با ارائه نمونه‌های کلی نوع بشر، با بازسازی اعمال شخصیت‌ها و شناساندن آن‌ها از طریق اعمالشان، بخصوص وقتی کلام مناسب و زیبایی به کار برده باشد، وظیفه آموزندگی خود را بهتر انجام می‌دهد. از همین رو است که از طنز^۲ نیز قصد تهذیب داشتند و به این وسیله می‌خواستند افراط و تفریط را در بشر از بین ببرند و وقاحت و حماقت و فساد و هر نوع کمبودی را که مخالف نظم اخلاقی و انضباط اجتماعی است از میان بردارند و بشر را به حد اعتدالی که به آن اعتقاد داشتند، راهنمایی کنند.

کلاسیک‌های جدید در پیروی از شاعران و نویسندگان کلاسیک یونان و روم، از میان انواع ادبی به تراژدی و حماسه بیش از همه اهمیت می‌دادند و اصل وحدت‌های سه‌گانه^۳ را نیز در آثار خود رعایت می‌کردند.

هم‌چنان که گذشت اصول مورد اعتقاد کلاسیک‌های جدید، تلفیقی از دو نظریه

۱- شکل (فرم) نظم و هیأتی که برای بیان محتوای یک اثر هنری به کار می‌رود و به عبارت ساده‌تر، شکل، روش ارائه اثر هنری است، نه آن چه که اثر می‌خواهد ارائه دهد که از آن به محتوا تعبیر می‌شود.

۲- طنز: نوعی از آثار ادبی که... اغلب غیر مستقیم و به تعریض، عیوب کسی یا کاری را بازگو می‌کند. (دائرة المعارف مصاحب).

۳- وحدت‌های سه‌گانه عبارتند از وحدت عمل (موضوع)، وحدت زمان و وحدت مکان که باید در نوشتن نمایشنامه‌ها در نظر گرفته می‌شد. منظور از وحدت عمل، وجود یک رابطه علت و معلولی در نمایشنامه است که بخش‌های مختلف آن را به هم ربط دهد و ارتباط منطقی وقایع و اجزای حوادث را برقرار کند. نمایشنامه باید از حوادث فرعی که به وحدت آن صدمه می‌زند، خالی باشد. منظور از وحدت زمان و وحدت مکان آن است که حوادث نمایشنامه باید در مدتی محدود که معادل بازمان اجرای نمایش بر صحنه (یا حداکثر یک شبانه‌روز) است و نیز در مکانی محدود که لازمه وحدت زمان است، اتفاق بیفتند. وحدت عمل و وحدت زمان از اصولی است که مستقیماً توسط ارسطو توصیه شده، اما وحدت مکان، بعداً به این اصول افزوده شده. با این‌همه قانون وحدت‌های سه‌گانه به نام ارسطو معروف شده است.

یونانی-رومی است. برای مثال، اصل تقلید از طبیعت و هم‌چنین اصل حقیقت‌مانندی و نیز انتخاب دو نوع تراژدی و حماسه به‌عنوان مناسب‌ترین انواع ادبی یا رعایت وحدت‌های سه‌گانه، برگرفته از اصول ارسطو است، همچنان که اصل تناسب برگرفته از نظریات هوراس است.

نظریه تقلید از ادبیات یونانی-رومی بر همه دستورات عملی‌های شاعری، در فرانسه غلبه یافت و تحت تأثیر آنها، تراژدی‌های شاعرانی چون پیر کورنی (۱۶۸۴-۱۶۰۶) و ژان راسین (۱۶۹۹-۱۶۳۹) و ولتر (۱۷۷۱-۱۶۹۴) و کمدی‌های مولیر (۱۶۷۳-۱۶۲۲) و افسانه‌های ژان دولا فونتن (۱۶۹۵-۱۶۳۱) و طنزهای بوالو به‌وجود آمد.

در انگلستان، کلاسیسیسم جدید، دوره‌ای بین ۱۸۰۰-۱۶۶۰ میلادی را در برمی‌گیرد. نخست دستورات عملی‌های بوالو درباره نقد به‌وسیله جان درایدن (۱۷۰۰-۱۶۳۱) به انگلیسی منتشر شد. در ایدن همچین اثر معروف شاعر رومی ویرژیل (۱۹-۷۰ قبل از میلاد) را به نام انه‌ئید به شعر ترجمه کرد و الکساندر پوپ (۱۷۴۴-۱۶۸۸)، ایلیاد، اثر هومر شاعر یونانی (احتمالاً قرن دهم قبل از میلاد) را به شعر انگلیسی برگرداند. این دو شاعر، همچین طنز را به شیوه کلاسیسیسم رواج دادند. شاعران و نویسندگان دیگر کلاسیک جدید در انگلستان، عبارتند از: جوناتان سوئیفت (۱۷۸۴-۱۶۶۷)، جوزف آدیسون (۱۷۱۹-۱۶۷۲) و دکتر ساموئل جانسون (۱۷۸۴-۱۷۰۹).

علاوه بر انگلستان، تقریباً ادبیات همه کشورهای اروپایی در قرن هجدهم، تحت تأثیر فرانسه، دوران کلاسیسیسم جدید را گذراندند. از این‌رو، این اصطلاح در تمام تاریخ ادبیات‌های اروپایی به مفهوم تقلید از الگوهای یونانی و رومی، از طریق قواعد بوالو یا تقلید مستقیم از آثار ادبی کلاسیک جدید فرانسه است.

در آلمان، استثنائاً در دوره‌ای خاص، کلاسیسیسم جدید فرانسوی و آثار هنری رومی مردود شمرده شد و شاعران و نویسندگان به تقلید مستقیم از الگوهای یونانی پرداختند. از این جمله اند گوته (۱۸۳۲-۱۷۴۹) و شیلر (۱۸۰۵-۱۷۵۹) - هر چند گوته و شیلر با آن که تمایلاتی نسبت به مکتب کلاسیسیسم داشتند، در نهایت، شاعرانی رمانتیک شناخته شده‌اند.

با آن که مقدمات ظهور مذهب کلاسیسیسم جدید، در آغاز دوران نوزایی به وجود آمد، اما رشد و تحول و تعالی آن در ادبیات فرانسه و سایر کشورهای اروپایی، حاصل اوضاع سیاسی و اجتماعی و فکری اواسط قرن هفدهم تا اواخر قرن هجدهم بود. در این دوران حکومت‌های واحد مقتدر، در اغلب کشورهای اروپایی، جای حکومت امرای محلی را گرفته بودند و دربارهای مجلل، شاعران و نویسندگان را تحت حمایت خود داشتند. این حکومت‌ها و جوامع منظم و قدرتمند که با قوانین سروکار داشتند، وجود نظم و مقرراتی را در تمام شئون، از جمله ادبیات و هنر ایجاد می‌کردند. از طرف دیگر، قرن هجدهم، دوره روشنگری بود و نویسندگان آن بیشتر فیلسوف بودند و با توجه به زمینه فکری خود، به وجود نظمی فلسفی در آثار ادبی و هنری، اعتقاد داشتند و طبیعتاً به مفید بودن و آموزنده بودن هنر، نیز معتقد بودند - عکس‌العمل همین نظریه و عمل است که کمی بعد، به شکل مکتب

رمانتیسیم بروز می‌کند.

هرچند بسیاری از خصوصیات و روش‌های کلاسیک‌های جدید به واسطه ظهور مکتب رمانتیسیم در اوایل قرن نوزدهم، از میان رفت، اما بعضی از منتقدان، معتقدند که این نهضت، تأثیری دائم و سالم بر ادبیات روشنگر و اخلاقی قرن بیستم گذاشته است و بسیاری از مضامین آن، از قبیل نظم و قاعده، ساختار یک پارچه، ایجاز و وضوح، به خصوص در ادبیات انگلیسی برجامانند.

به‌طور کلی، کلاسیسیسم را به دو نوع کلاسیسیسم از نظر شکل (فرم) و کلاسیسیسم از نظر درونمایه (تم) تقسیم کرده‌اند. این نوع دوم که به‌جای توجه به شکل‌های کلاسیک و تقلید از آنها، بیشتر به بهره‌گیری از درونمایه‌های آثار ادبی و هم‌چنین اسطوره‌های یونان و روم قدیم توجه دارد، تا قرن بیستم نیز ادامه یافته است و بسیاری از نویسندگان و شاعران اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم، از این منابع، برای تفسیر و تشریح مسائل جاودانی بشر، سود جستند.

کلاسیسیسم از نظر درونمایه را می‌توان در آثار بسیاری از نویسندگان و شاعران، بخصوص نمایشنامه‌نویسان معاصر فرانسوی، از قبیل ژان پل سارتر و ژان آنوی و شاعر آمریکایی‌الصل انگلیسی ت. اس. الیوت و جیمز جویس نویسنده ایرلندی یافت. در ادبیات و شعر فارسی، قاعدتاً نمی‌تواند مکتبی به نام کلاسیسیسم، به مفهوم آنچه در ادبیات غرب معمول است، وجود داشته باشد. اما اگر کلاسیک را به معنی مطلق ادبیات قدیم در مقابل ادبیات جدید، بگیریم، آثار شاعران دوره بازگشت^۲ را می‌توان کلاسیسیسم از نظر شیوه بیان نامید.

→ ترقیات و تحولات علمی و عقلی قرن ۱۷ میلادی است و اصول آن بر اعتماد به قوانین طبیعت و نظم کلی آن و بر عقل آدمی استوار است. (خلاصه شده از دائرةالمعارف مصاحب)
۱- درونمایه (تم) فکر یا فکرهای اصلی که در اثر ادبی به وسیله نویسنده یا شاعر، عرضه می‌شود. درونمایه گاه صریح و آشکار است و گاه پنهان و کشف آن نیاز به تعمق و تفکر دارد.

۲- دوره بازگشت، دوره‌ای است در شعر فارسی که مقدمات آن از نیم‌دوم قرن دوازدهم (اواخر دوره افشاریه) به وسیله چند شاعر (سید محمد شعله اصفهانی، میرزا محمد نصیر اصفهانی و میرسید علی مشتاق) به وجود آمد و در اوایل دوران قاجاریه (بخصوص در ایام سلطنت فتحعلی شاه قاجار) رشد و رواج یافت. شاعران دوره بازگشت برای نجات شعر فارسی از انحطاط و ابتدالی که در آن ایام به آن دچار شده بود، در قصیده به تقلید از شاعران قرن‌های چهارم و پنجم و ششم و در غزل به شیوه حافظ و سعدی روگرداند، اما تلاش آن‌ها در حد یک تقلید صرف باقی ماند. فتحعلی خان صبا، سروش، مجمر و نشاط از جمله شاعران این دوره‌اند.

برگزیده منابع:

- ۱- زرین کوب، عبدالحسین، نقد ادبی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۱، ج ۲، ص ۴۴۰.
 - ۲- سیدحسینی، رضا، مکتب‌های ادبی، تهران، نیل - نگاه، ۱۳۶۶، ص ۴۶-۲۱.
 - ۳- مصاحب، غلامحسین، دائرةالمعارف فارسی، تهران، فرانکلین، ۱۳۴۵.
- 4- Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics, 1974.